

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî
Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Hazırlayan
Prof. Dr. Ahmet Kartal

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî

Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Yayına Hazırlayan
Ahmet Kartal

Koordinatör
Derya Aydın

Grafik Uygulama
Sercan Arslan

Mizampaj
Çelebi Şenel

1. Baskı, 2014 İstanbul

Baskı Cilt

Ofis Yayın Matbaacılık, Güven Sanayi Sitesi, B Blok
No: 386 Tel: (0212) 576 47 15
Topkapı/İSTANBUL

Sertifika No: 19492

DOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
Bab-ı Ali Yokuşu, Cermal Nadir Sk. B.Milas Han
No: 24/114 Sirkeci/İstanbul Tel: (0212) 520 27 19

Danyar ŞALKAROV

Farâbi Kazak Millî Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi doktora öğrencisi olan Danyar Şalkarov Mâturîdî Teolojisi ve Ana Kaynakları isimli tebliğiyle sempozyuma katılmıştır.

Mâturîdî Teolojisi ve Ana Kaynakları

Matürîdî aslında Özbekistan'ın sınırları içerisinde bulunan Semerkand şehrinin yanındaki bir köy adıdır. Vasiliy Vladimiroviç Bartold 1920 yılında çıktığı Semerkand bölgesi seyahati hatıratlarında Matürîdî köyünün Semerkand şehrinin kuzeybatısında bulunduğunu dile getirmiştir. Mâturîdî'nin hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar çok azdır. Yaklaşık olarak Abbasi yönetiminin zayıfladığı bir dönemde yaşadığı bilinmektedir. O dönemde Maverâünnehir bölgesinde bilim ve edebiyat, fen ilimleri Samaniler'in yönetimi altında olmuştur.

Ebu Mansur el-Mâturîdî'nin (944 y.) hangi millettendiği konusunda da kesin bir bilgi yoktur. Ebu Nasr al-Yadi ve Kadı Muhammed ibn Aslam al-Azdi onun sahebeler soyundan olabileceğini öne sürmelerine rağmen, bazı âlimler onun yazı üslubuna bakarak zor bir dil kullandığını ve bunun da Arap asıllı birisine ait olmadığını ileri sürmüşlerdir. Eserlerindeki ifadelerin Türkçe cümle yapısına uygun biçimde

oluşu, eser sahibinin Türkçe konuşan ve yazan Türk asıllı bir âlime ait olduğunu kanıtlamaktadır. Yani çalışmasına bakarak ve Arap dilinin gramerini kullanış biçiminden, yazarın Türk asıllı olduğunu anlamak mümkündür. [4, 52].

Ebu el-Muin en-Nesefî ile İbn Fazlullah el-Ömerî el-Mâturîdî'nin el-Eşariden çok kısa süre sonra vefat ettiğini ileri sürmüşlerdir. Ebu Mansur el-Mâturîdî Cakerdize mahallesindeki bilgilerin gömüldükleri mezarlığa defnedilmiştir. Onun arkadaşı ve öğrencisi el-Hakim es-Semerkandi mezar başındaki taşla şöyle yazdırmıştır: «Bu mekân bütün hayatını ilim yoluna sarf eden ve din ilimlerinin dünyaya yaygınlaşmasına sebep olan âlimin mezarıdır». 1920 yılında V.V. Bartold Semerkand şehrine geldiğinde Çakerdeza mezarlığında Ebu Mansur el-Mâturîdî'nin kabrini gördüğünü söylemiştir. Fakat bu mezar Sovyet döneminde bir evin avlusuna çevrilmiştir. Ebu Mansur el-Mâturîdî'nin hayatı hakkındaki en eski bilgilere Ebu el-Muin en-Nesefî'nin eserlerinde rastlanır. Ve Fehreddin ar-Razi ile el-Kurtubi tefsirlerinden de el-Mâturîdî'nin dini görüşlerini öğrenmek mümkündür. El-Kurtubi el-Mâturîdî'ye «Şeyhülislâm» demiştir. [1, 63].

O asırlarda Nizamiye medreselerinde Eş'ariyye kelâmı okutulmuş ve İslam dünyasında yaygınlaşmaya başlamıştır. Mâturîdîlik kelâmı ise sadece Maverâünnehr bölgesinde okutulmuştur. Ebu Mansur el-Mâturîdî kelâm, tefsir, fıkıh, mezhepler tarihi alanında eserler yazmıştır. Mutezile, Kerramiye, Rafiziyye fırkalarıyla mücadele etmiştir. Ebu Mansur el-Mâturîdî'yi «Şeyh, imam, şeyhülislâm, imam ul-huda, reis ül-meşaiih Semerkand, imam ul-Mütellimin, imam ehli sünnet» diye nitelendirmiştir. Ebul-Muin en-Nesefî ise Ebu Mansur el-Mâturîdî'yi «Din ile felsefedeki önder, din ilmini ihya eden, dinin hakikatından bahseden ve onları anlatan âlim» demiştir. Ebu Mansur el-Mâturîdî Maverâünnehr ve diğeri bölgelerdeki Türk asıllı halkların hanefilik esaslarını benimsemelerine büyük katkıda bulunmuştur. Hatta ez-Zehebî ile es-Suyuti onun Türk asıllı olduğundan bahsetmişlerdir.

Ebu Mansur el-Mâturîdî'nin *Kitabu't-Tevhid*'inden sonra İslam dünyasındaki Mâturîdiyye ekolünün ikinci esas eserlerinden biri, Ebu'l-Muin en-Nesefî'nin yazdığı *Tebziratü'l-Edilla*'dır. İbn Fazlullah el-Ömerî ise «Mâturîdiyye ekolünün bu şekilde

nitelenmesi Mutezile ekolüne bağlıdır» demiştir. Sad ad-din et-Taftazani'ye göre: Horasan, Irak, Şam ve diğeri bölgelerdeki «Ehl-i Sünnet» cemaatı Eş'ariyye ekolünden etkilenmişse, Mâturîdiyye ekolü Hanefiyye mezhebinden etkilenmiştir. [3, 38].

Ebu Mansur el-Mâturîdî'nin üstatları Ebu Nesr el-İyâdi, Ebu Bekr Ahmed el-Cüzcani, Muhammed ibn Mukatil ar-Razi idi. Bunların ustası ise iki imamın öğrencisi Ebu Süleyman ibn Hasan el-Cuzcâni olmuştur. Ebu Süleyman iki imam diye tanınmış İmam Azam Ebu Hanifenin öğrencileri İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed olmuştur. Ebu Mansur el-Mâturîdî üstadları İmam Azam Ebu Hanifeden ulaştığı olan «El-Fikh'ul Ekber», «El'i Vasiyye», «El-Fikh'al Ebsat», «El-Alim ve Al-Mutaallim» adlı eserleri okuyup, İslam toplumuna onları şerh eden kitapları yazdı. Bununla beraber el-Mâturîdî el-Hakim as-Semerkandi, Ebu Hasan er-Rustuğfani, Ebu Leys el-Buhari, Ebu Muhammed Abdülkerim ibn Hasan el-Bezdevi gibi öğrencilerini çok iyi yetiştirerek İslam toplumuna kazandıran alimdir. Bazı kaynaklar Ebu Mansur el-Mâturîdî'nin türk soyundan olduğunu göstermesine rağmen, bazı kaynaklar Medine şehrindeki Ebu Eyyüb el-Ensari ile de ilişkilendirmektedirler. [2, 29].

Ebu Mansur el-Mâturîdî kelâm ilmiyle uğraşan alimdir ve sunni ekolünün lider imamlarından biridir. Maverâünnehr bölgesindeki Semerkand şehrinin yanındaki Mâturîdî köyünde hicri III asırda (870 miladi yılında) dünyaya gelmiştir. Bu asır Mutezile ekolünün gelişip, fıkıh ve hadis ilimlerine yeni fikirlerin geldiği bir zamandır. Ebu Mansur el-Mâturîdî'nin Nasr ibn Yahya el-Belhî'den hanefiyye, fıkıh ve kelâm dersleri aldığı bilinmektedir. Malum olduğu üzere Maverâünnehr bölgesi fıkıh ve Usûlü'd-Dîn (kelâm) sahasındaki birçok tartışmaların merkezi idi. Bu fikhî tartışmalar genellikle Hanefi ve Şafii mezheplerinin arasında gerçekleşiyordu. Ebu Mansur el-Mâturîdî devri, teolojinin mantıkî, aklî ve fikrî tartışmalarının yaşandığı bir zamandır. Alimin kelâm ilmiyle ilgili kendi görüşleri olsa da zaman zaman Eş'ariyye ekolünün fikirleri ile de ittifaka gelmiştir. [6, 78].

Mâturîdiyye mezhebinin ana kaynağı olarak bilinen İmam Azam Ebu Hanife'nin (767 s.) de kelâm ilmi ile meşgul olduğu ve bazı meseleleri çözüme kavuşturmak için rivayetlere göre Basra şehrine 22 defa

sefere çıktığı söylenir. Aslında Mâturîdiyye ekolünün oluşmasında çok etkili olan ve onun temelini atan İslam dünyasının meşhur alimi İmam Azam Ebu Hanife olmuştur. Onun El-Fikh el-Ekbar, El-Fikh el-Ebsat adlı eserleri mevcuttur. Bu eserlerinde iman hakikatleri, Allahü teâlânı şeriat yoluyla mı, yoksa akıl yoluyla mı tanıyıp bilmek gerekir, insanın fiili hareketleri, kaza ve kader meseleleri işlenmiştir. Irak fakih âlimlerinin üstadı İmam'ı Azam Ebu Hanifeden geldiği rivayet edilen bu görüşleri Ebu Mansur el-Mâturîdî eserlerindeki görüşlerle karşılaştırdığımızda eserlerin araştırma usûlleri ile üsluplarının aynı olduğunu görebilmekteyiz. Bu yüzden Maverâünnehr bölgesinin âlimleri İmam Azam Ebu Hanifenin fıkıh ve akide meseleleriyle ilgili esaslı fikirlerini kabul ederek desteklemişlerdir. Maverâünnehr bölgesindeki âlimleri bu görüşleri desteklemenin yanı sıra, bu görüşlere mantıkî, aklî ve naklî şerhler yazmışlardır. Ebu Mansur el-Mâturîdî İmam Azam Ebu Hanifenin eserlerinin aslını hocaları Ebu Nasr ibn Yahya el-Belhi ile Ebu Suleyman Hasan el-Cüzcani'lerden almıştır. Ebu Suleyman Hasan el-Cüzcani ise Muhammed ibn Hasan eş-Şeybani'nin tesiri altında olmuştur. Maverâünnehr bölgesi fesat ve karışıklıktan uzak bir bölge olmuştur. Çünkü buradaki cemaat Peygamber sünnetini yerine getirebilen, hadisleri nesillere aktarılabilen bir bölgede yaşıyorlardı. Ve bu bölgede İmam el-Hüda lakabı ile tanılan Ebu Mansur el-Mâturîdî dünyaya gelmiştir. O, Maverâünnehr bölgesinde peygamber sünnetini yerine getirme ve geliştirme sahasında içtihad etmiştir. Ebu Mansur el-Mâturîdî eserlerinde hem şeriat kanunlarıyla yaşayan kavmi hem de aklî ön planda tutan fırkaları rasyonel delilleri ile tatmin edebilmiştir.

Eserlerinde Ebu Mansur el-Mâturîdî akide hakkındaki fikirlerini, İmam'ı Azam Ebu Hanife risalelerinden faydalanarak, şeriat esaslarından haber vererek, şüpheye yol vermeyecek şekilde açıklamıştır. Allahü teâlâ'nın genel olarak insanlara verdiği en büyük nimeti İslam dini ve kaideleridir. İslam ilimlerinin hükümlerini içeren, en değerli malumatlar veren akide veya kelim ilmi diye tanılan bu ilmi İslam dünyasının Ehl'i-Sünnet cemaatı, Mâturîdiyye, selefiyye, eşariyye gibi akımlar manevi hayatlarının en mühim meselesi olarak saymışlardır. Bunların içindeki Mâturîdiyye mezhebi ise Orta Asya'da geniş bir biçimde yayılan ve gelişen bir ekoldür. [5, 82].

Osmanlı devletinin sınırları içerisindeki bölgelerin çoğunluğu fıkıh ilminde hanefiyye, akide sisteminde ise Mâturîdiyye mezhebini benimsemişlerdir. Ebu Mansur el-Mâturîdî İmam'ı Azam Ebu Hanife'nin tuttuğu yolu ihya etmeye çalışmıştır. Türkistan bölgesinde yaygın olan Maturîdiyye mezhebi, Kur'an-ı Kerim ile sünnete en yakın, sahabeler ve tabiinlerin benimsedikleri İslam anlayışıyla aynı olan yolu takip eden ekoldür. Mâturîdiyye mezhebi günümüzde de Orta Asya bölgesinde yaygın olan, toplumun manevi sorunlarına çözümler getirebilen, genel olarak kelim üsluplarını içeren, müslüman kavim için temel mezheplerden biri olduğu açıktır. Tarihte Mâturîdiyye mezhebini âlimleri ile asırlar içinde kaleme alınmış eserleri, kemiyet ve keyfiyet bakımından toplumu etkileyen bir ekolü oluşturmuş oldukları bilinmektedir. Bu sahada Ebu Mansur el-Mâturîdî'nin "Kitab et-Tevhid" eserinin de unutmamamız gerekir. Ebu Mansur el-Mâturîdî, İslam teolojisinin temelini kuran ve geliştiren imamlardan biridir. Semerkand şehrinde yaşamış ve eserlerini de burada kaleme almıştır. O, dini görüşleriyle toplum üzerinde etkili olmuştur. Onun ilmi görüşleri, Orta Asya ve Arap bölgelerine, Hindistan ile Osmanlı devletine yayılmıştır. Mâturîdiyye kelim ekolü, halen de İslam dininin Sunnî akımındaki iki esas ekolden biri olmayı sürdürmektedir. Günümüzdeki İslamiyeti araştıran bilim adamlarının önemli amaçlarından biri de teoloji ilminin tarihindeki Ebu Mansur el-Mâturîdî ve eserlerini topluma anlatmak ve tanıştırmaktır. İmkanların kısıtlılığı ve araştırmacılar için doğurduğu bazı zorluklar sebebiyle Mâturîdî teoloji bu güne kadar yeterince araştırılmamıştır. Fakat XX asrın 70-yıllarından başlayarak âlimler bu alanda büyük araştırmalara başlamışlardır. 1997 yılında Semerkand âliminin alman dilinde yayınlanan eserleri rus diline tercüme edilöeye başlandı. Genel olarak Maverâünnehr bölgesi İslamî ilimlerin geliştiği merkez olmuştur. Maverâünnehr bölgesinde yetişen hadis derleyicisi İmam'ı el-Buhari, felsefe ve tıp ilimlerinin uzmanı Ebu Ali İbn'i Sina, el-Farâbî, el-Buruni, riyazetçi el-Horezmi, astroloji âlimi Uluğbek gibi âlimlerin sayısı pek çoktur. Tasavvuf akımındaki Necm ed-din Kubra, Ahmed Yesevi, Beha ed-din Nakşbendiler gibi âlimleri İslam toplumuna hizmet etmişlerdir. Bunların içinde Ebu Mansur el-Mâturîdî'nin eserleri ile hizmetleri İslam toplumunda büyük etki bırakmıştır.

Ulrich Rudolf'un "ал-Матуриди и суннитская теология в Самарканде" adlı çalışması, şu sıralar Orta Asya toplumunun nazarındadır. Bu eserin yayınlanmasına sebep olan ve gayret eden önemli vakıflardan biri Orta Asya'daki Fridrih Ebert vakfidir. Ebu Mansur el-Mâturîdî eserlerini Türk devletlerinde islam ilminin önemli kaynağı olarak tanıtmak ve onun kültürel mirasını topluma kazandırmak lazımdır. Orta Asya medeniyeti eski medeniyetlerden biridir. Onun içinde Maverâünnehr bölgesindeki Semerkand şehri, islam dini açısından kutusal bir mekan olarak sayılmıştır. Ebu Mansur el-Mâturîdî işte orada Mâturîdiyye mezhebinin esasını kurmuştur. "İnsan, fiillerinde seçme hürriyetine sahiptir" diyen Ebu Mansur el-Mâturîdî, «Ehl'i Sünnet» cemaatının gelişmesine büyük tesir etmiştir. Sovyet hükümeti yıkıldıktan sonra Orta Asya'da Türk devletlerinin demokratik yönde gelişmesine de Mâturîdiyye mezhebinin tesirli olmuştur. Fredrih Ebert vakfı 1993 yılında Kazakistan'da, 1994-1997 yıllarında ise Kırgızistan ile Özbekistan'da vakfın bölge temsilcileri hizmetlerine başlamışlardır. Bu projenin koordinasyon bürosu 1996 yılından başlayarak Almatı'da hizmetlerini sürdürmektedir. Ebu Mansur Muhammed ibn Muhammed el-Mâturîdî, islam teologu ve dini liderdir. Onun islam teolojisi hakkındaki eserleri ile iman sistemi alanındaki hizmeti büyüktür. Ebu Mansur el-Mâturîdî'nin teolojik fikirleri ile sistemini ortaya koymak için, değerli alimlerin iman hakkındaki eserleri ile karşılaştırılmalı şekilde araştırmalar yapılmalı ve Mâturîdiyye ilminin esaslarını göz önüne serilmelidir.

Klasik devirlerde kelim ilmiyle el-Cübbai (915 s.), el-Kabi(931 s.), Ebu Haşim (933 s.), Ebu Hasan el-Eşari (935 s.) gibi alimler uğraşmışlardır. Bu devirlerden sonra ikinci dönemin dini lideri olarak Ebu Mansur Muhammed ibn Muhammed el-Mâturîdî (944 s.) sayılmıştır. Onun eserleri bu güne kadar ayrıntılı olarak araştırılmamıştır. Avrupa'da onun hakkında "The Obscurity of al-Mâturîdî", "The Problem of al-Mâturîdî" gibi makaleler kaleme alınmıştır. [5, 77].

Orta asırda yaşayan islam âlimi Ebu Mansur Muhammed ibn Muhammed el-Mâturîdî (944 s.) hayatı, Irak, Mısır, Arap yarımadasında değil, Orta Asyadaki Semerkand şehrinde geçtiği bellidir. Alimin eserleri önceleri sadece Maverâünnehr bölgesinde bilinmiştir. İslam aleminde bu mezhebin kuzey-doğudan merkeze doğru yayılmasına XI asırdaki

Selçuklu devletinin tesiri büyük olmuştur. Selçuklulardan sonra bu mezhebi benimseyen Eyyûbiler (1169 s.) ve Memlûkler (1252s.) olmuştur. Memlûkler devrinden başlayarak sünni akımlarının içindeki önemli ekollere serbestlik ve eşitlik hakkı tanınmıştır. Önceleri bu ekoller dört hukuk mezhebi olarak ortaya çıktılar. Daha sonra Süriye (Şam) tarafında bütün sünni ekolleri içinden kelim ilmini esas alan El-Eşariyye ve El-Mâturîdiyye diye iki temel ekole ayrılmıştır. Bu ekol çalışmaları, XIV asırda ortaya çıkmaya başlamıştır. Ebu Hasan el-Eşari (935s.) "el-Makalat el-İslamiyin" eserinde Semerkand şehrinde çıkan teolog bir alimin olduğunu anlatmıştır. Bundan sonra yayınlanan Abd el-Kahir el-Bağdadi (1037s.), eş-Şehristani (1153s.), Tac ed-din es-Subki (1370s.), İbn Hazm (1406 s.), hatta İbn Haldun (1406 s.) kendisinin "el-Mukaddime" adlı eserinde Semerkandlı Ebu Mansur Muhammed ibn Muhammed el-Mâturîdî (944 s.) ismi geçmektedir. Kelam alimlerinden Ebu Mansur Muhammed ibn Muhammed el-Mâturîdî (944 s.) X-XI asırlarda Orta Asya bölgesinde kelim geleneği ile metodlarını miras bırakmıştır. Bu geleneğin temelini Ebu Mansur el-Mâturîdî atmışsa, Ebu el-Yusr el-Bezdevi (1100 s.) ve onun öğrencisi Ebu el-Müin en-Nesefi (1114 s.) gibi din âlimleri de bu yolda çalışmalarını sürdürmüşlerdir. [1, 46].

Adı geçen alimler, Ebu Mansur el-Mâturîdî'yi sünni tarikatının Maverâünnehr bölgesindeki vekili olarak görmemişlerdir. Onlar Ebu Mansur el-Mâturîdî'yi kendi meslektaşları ve teoloji ilminin büyük düşünürü ve açıklayıcısı olarak görmüşlerdir. Mesela, Ebu el-Yusr el-Bezdevi (1100 s.) bu ekolü Mâturîdî'ye değil, "Eshab Ebu Hanife" ekolü olarak görmüştür. El-Mâturîdî'yi de İmam Azam Ebu Hanife'den sonraki büyük imam diye nitelendirmiştir. Çünkü teoloji eşası ilk olarak İmam Azam Ebu Hanife'nin (767 s.) eserlerinde yer almıştır. Ebu el-Müin en-Nesefi (1114 s.) eserlerinde teoloji ilmi Ebu el-Yusr el-Bezdevinin (1100 s.) eserleriyle kıyasla daha açık ve sistemli şekilde idi. Ebu el-Müin en-Nesefinin asıl gayesi Orta Asya bölgesinde bu geleneğin silsile şeklinde gelişen ve yayılan ekol olduğunu anlatmaktı. Günümüzde Horasan ve Maverâünnehr bölgelerindeki iman sahipleri, mütezile ekolün değil, İmam Azam Ebu Hanife görüşleriyle prensiplerini benimsemişlerdir. [7, 53].

Sonuçta, Orta Asya bölgesinde Ebu Mansur Muhammed ibn Muhammed el-Mâturîdî'den önce İmam Azam Ebu Hanîfe'nin kelim ilmi ve prensipleri toplum tarafından benimsenmiş durumdadır. Orta Asya'daki İslam alimleri, İmam Azam Ebu Hanîfe'nin teoloji ilmini kabul edip, Ebu Mansur el-Mâturîdî'yi onun tesiri altında kalan alim olarak görmektedirler.

Bu günlerde Mâturîdiyye mezhebinin Türkiye, Pakistan, Hindistan ve Orta Asya'daki Türk devletlerine dağıldığını görebiliyoruz. Orta Asya toplumdaki dini vaziyetleri düzenlemek ve sistemleştirmek için Mâturîdiyye mezhebinin akli metodları kullanılabilir.

Kaynakça:

1. Tebsire el-Edille. Ebu el-Müîn en-Nesefî, Ankara, 2003.
2. Ebu Mensur el-Meturîdî. «Kitab et-Tevhid». İstanbul, 1979.
3. Абу Муъин ан-Насафий илмий мероси ва матуридийа тағлимоти. Сайидмухтор Оқилов. Тошкент 2008 . 181с.
4. У. Рудольф. Ал-Матуриди и сунитская теология в Самарканде. Перевод с немецкого языка. Алматы: Фонд «XXI век», 1999. 286 с.
5. Özerverli M.S. "Mâturîdî kelâm ekolü ve başlıca temsilcileri. /Uskûdar. İstanbul: 2000.
6. Mâturîdiyye Akaidi. «Nureddin es-Sabuni prof. Dr. Bekir Topaloğlu». Ankara 2005.
7. Mezhepler tarihi. Prof. Dr. Muhammed Ebu Zehra. İstanbul 1999s. -446 s.

